

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA ZID MA’NOLILIKNING LISONIY IFODALANISHI: TIPOLOGIK TAHLIL

Begimkulova Shaxnoza Axmedovna

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM v.b.dotsenti

Tursunova Dilrabo Akbarovna

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM 1-kurs magistri

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz va o‘zbek tillarida zid ma’nolilik (antonimiya) hodisasining lisoniy ifodalanishi qiyosiy-tipologik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda antonimlarning leksik, grammatik va kontekstual darajadagi xususiyatlari, ularning semantik, stilistik va pragmatik funksiyalari yoritiladi. Shuningdek, ingliz tilida affiksatsiya asosida antonimlarning hosil bo‘lishi va o‘zbek tilida leksik birliklar ustunligi aniqlanadi. Maqolada zid ma’nolilikning kognitiv va madaniy ahamiyati ham asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: antonimiya, zid ma’nolilik, ingliz tili, o‘zbek tili, tipologik tahlil, leksik antonimlar, grammatik antonimiya, kontekstual antonimiya, semantika, pragmatika.

Аннотация. В данной статье проводится типологический анализ языкового выражения антонимии в английском и узбекском языках. Рассматриваются лексические, грамматические и контекстуальные особенности антонимов, а также их семантические, стилистические и прагматические функции. Особое внимание уделяется способам образования антонимов: в английском языке — через аффиксацию, в узбекском — преимущественно через лексические единицы. Также раскрывается когнитивное и культурное значение антонимии.

Ключевые слова: антонимия, противоположность значений, английский язык, узбекский язык, типологический анализ, лексические антонимы, грамматическая антонимия, контекстуальная антонимия, семантика, прагматика.

Annotation. This article presents a typological analysis of the linguistic expression of antonymy in English and Uzbek languages. The study examines lexical, grammatical, and contextual features of antonyms, as well as their semantic, stylistic, and pragmatic functions. Special attention is given to the formation of antonyms, highlighting affixation in English and the predominance of lexical units in Uzbek. The paper also explores the cognitive and cultural significance of antonymy.

Keywords: antonymy, semantic opposition, English language, Uzbek language, typological analysis, lexical antonyms, grammatical antonymy, contextual antonymy, semantics, pragmatics.

Har bir til o'zining ichki qonuniyatlariga ko'ra antonimlarni shakllantiradi, biroq turli tillar o'rtasida bu jarayonning o'xshash va farqli jihatlarini aniqlash qiyosiy-tipologik tahlilning asosiy vazifalaridan biridir. Ingliz va o'zbek tillari turli til oilalariga mansub bo'lsa-da, ularning semantik tizimida zid ma'nolilik muhim kommunikativ va kognitiv funksiyani bajaradi.

Zid ma'nolilik inson tafakkurining asosiy mexanizmlaridan biri bo'lib, u borliqni qarama-qarshi kategoriyalar orqali anglashga xizmat qiladi. "Yaxshi – yomon", "katta – kichik", "uzoq – yaqin" kabi antonimik juftliklar nafaqat til birliklari, balki insonning dunyoqarashida ham muhim o'rin egallaydi. Shu jihatdan antonimiya faqat lingvistik hodisa emas, balki kognitiv va madaniy fenomen sifatida ham qaraladi. Ingliz va o'zbek tillarida antonimlar turli darajalarda – leksik, grammatik va kontekstual darajada namoyon bo'ladi.

Leksik antonimiya har ikki tilda eng keng tarqalgan shakl hisoblanadi. Ingliz tilida "big – small", "hot – cold", "young – old" kabi juftliklar o'zbek tilida "katta – kichik", "issiq – sovuq", "yosh – qari" kabi muqobillarga ega. Bu antonimlar absolyut yoki to'liq qarama-qarshilikni ifodalaydi. Biroq har ikki tilda ham gradatsion antonimlar mavjud bo'lib, ular orasida oraliq ma'nolar bo'lishi mumkin. Masalan, "issiq – sovuq" orasida "iliq", "salqin" kabi o'rta darajali birliklar mavjud. Ingliz tilida esa "hot – warm – cool – cold" kabi zanjir shakllanadi. Bu holat antonimiyaning nisbiy xarakterga ega ekanligini ko'rsatadi.

Komplementar antonimlar ham har ikki tilda muhim o‘rin tutadi. Bu turdagi antonimlar bir-birini inkor etadi va oraliq holatni qabul qilmaydi. Masalan, ingliz tilida “alive – dead”, o‘zbek tilida “tirik – o‘lik” juftliklari shunday antonimlarga misol bo‘ladi. Bu turdagi zid ma‘nolilik mantiqiy qarama-qarshilikni ifodalaydi va ularning o‘rtasida uchinchi variant mavjud emas.

Ingliz tilida antonimlar ko‘pincha affikslar yordamida hosil qilinadi. “Happy – unhappy”, “possible – impossible”, “legal – illegal” kabi misollar prefiksatsiya orqali hosil bo‘lgan antonimlardir. O‘zbek tilida esa antonimiya ko‘proq mustaqil leksik birliklar orqali ifodalanadi, biroq ba‘zi hollarda affikslar ham qo‘llaniladi. Masalan, “foydali – foydasiz”, “to‘g‘ri – noto‘g‘ri” kabi juftliklar o‘zbek tilida affiksatsiya orqali yuzaga keladi. Bu jihatdan ingliz tilida morfologik antonimiya rivojlangan bo‘lsa, o‘zbek tilida leksik antonimiya ustunlik qiladi.

Zid ma‘nolilikning yana bir muhim jihati bu kontekstual antonimiyadir. Ba‘zi so‘zlar o‘z-o‘zicha antonim bo‘lmasligi mumkin, biroq ma‘lum kontekstda ular qarama-qarshi ma‘noni ifodalaydi. Masalan, ingliz tilida “light” so‘zi “og‘ir” ma‘nosida “heavy” ga qarama-qarshi bo‘lsa, boshqa kontekstda “yorug‘” ma‘nosida “dark” ga zid bo‘lishi mumkin. O‘zbek tilida ham “yengil” so‘zi turli kontekstlarda turlicha antonimlarga ega bo‘ladi. Bu hodisa polisemiya va antonimiya o‘rtasidagi bog‘liqlikni ko‘rsatadi.

Frazeologik birliklarda ham zid ma‘nolilik keng uchraydi. Ingliz tilida “black and white” iborasi aniq qarama-qarshilikni ifodalasa, o‘zbek tilida “oq bilan qorani ajratmoq” iborasi shunga yaqin ma‘noni anglatadi. Frazeologik antonimiya tilning milliy-madaniy xususiyatlarini aks ettiradi. Har bir til o‘ziga xos obrazlar orqali zid ma‘nolilikni ifodalaydi.

Tipologik tahlil shuni ko‘rsatadiki, ingliz va o‘zbek tillarida antonimiya umumiy semantik tamoyillarga asoslangan bo‘lsa-da, ularning ifodalanish usullari turlicha. Ingliz tilida analitik vositalar va affiksatsiya muhim rol o‘ynasa, o‘zbek tilida sintetik vositalar va leksik qarama-qarshiliklar ustunlik qiladi. Bu farq tillarning grammatik tuzilishi bilan bog‘liq. Ingliz tili analitik til bo‘lib, unda

grammatik ma'no ko'proq yordamchi vositalar orqali ifodalanadi, o'zbek tili esa agglutinativ til sifatida affikslar orqali ma'no hosil qiladi.

Zid ma'nolilikning stilistik funksiyasi ham muhim ahamiyatga ega. Adabiy matnlarda antonimlar kontrast yaratish, fikrni kuchaytirish va obrazlilikni oshirish uchun qo'llaniladi. Masalan, ingliz adabiyotida "It was the best of times, it was the worst of times" kabi ifodalar kuchli stilistik effekt beradi. O'zbek adabiyotida ham "kecha-kunduz", "yaxshi-yomon" kabi juftliklar orqali badiiy tasvir boyitiladi. Bu holat antonimiyaning faqat semantik emas, balki stilistik vosita sifatida ham muhimligini ko'rsatadi.

Zid ma'nolilikning pragmatik jihati ham e'tiborga loyiq. Muloqot jarayonida antonimlar nutqni aniq va tushunarli qilishga yordam beradi. Qarama-qarshi ma'nolar orqali ma'lumot yanada ravshan ifodalanadi. Masalan, "u yaxshi emas, balki yomon" kabi tuzilmalar fikrni aniqlashtiradi. Ingliz tilida ham "not good but bad" kabi konstruksiyalar shu funktsiyani bajaradi.

Kognitiv nuqtai nazardan qaraganda, antonimiya inson tafakkurining kategoriyalash mexanizmi bilan bog'liq. Inson borliqni ko'pincha qarama-qarshi juftliklar orqali anglaydi. Bu esa til tizimida ham o'z aksini topadi. Ingliz va o'zbek tillarida antonimlarning mavjudligi inson tafakkurining universalligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, har bir til o'z madaniy xususiyatlariga ko'ra bu kategoriyani o'ziga xos tarzda ifodalaydi.

Zid ma'nolilikning o'rganilishi tarjima nazariyasida ham muhim ahamiyatga ega. Ingliz tilidan o'zbek tiliga yoki aksincha tarjima jarayonida antonimlarning to'g'ri tanlanishi matnning mazmunini aniq yetkazishda muhim rol o'ynaydi. Ba'zi hollarda to'g'ridan-to'g'ri antonim topish qiyin bo'lishi mumkin, bu esa tarjimoning kreativ yondashuvini talab qiladi.

Shuningdek, antonimiya til o'rganishda ham muhim vosita hisoblanadi. O'quvchilar yangi so'zlarni ko'pincha ularning antonimlari orqali osonroq eslab qoladi. Bu metod ingliz va o'zbek tillarini o'qitishda keng qo'llaniladi. Zid ma'nolilik orqali so'z boyligini kengaytirish va semantik aloqalarni tushunish osonlashadi.

Xulosa.

Xulosa qilib aytganda, ingliz va o'zbek tillarida zid ma'nolilik muhim semantik kategoriya bo'lib, u til tizimining ajralmas qismi hisoblanadi. Har ikki tilda antonimlar turli darajalarda – leksik, grammatik va kontekstual shakllarda namoyon bo'ladi. Tipologik tahlil ularning umumiy va farqli jihatlarini aniqlash imkonini beradi. Zid ma'nolilik nafaqat tilshunoslik, balki kognitiv, pragmatik va stilistik jihatdan ham muhim ahamiyatga ega. Bu hodisa orqali inson tafakkuri, madaniyati va kommunikativ ehtiyojlari o'z ifodasini topadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Dilnoza, R., & Begimkulova, S. (2023). Afg'on-Amerika diaspora adabiyotida diniy va dunyoviy ta'lim: ayol, oila va jamiyat. Farg'ona davlat universiteti,(6), 210-210.
2. Axmedovna, B. S. (2024). Adabiyotni o'qitishda innovatsion yondashuvning ahamiyati. Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali, 2(59), 418-421.
3. Begimqulova, S. (2024). GUMANIZM KONSEPSIYASI SAIMA VAHOBNING IJODIDA. In NEW RENASSAINCE CONFERENCE (Vol. 1, No. 1).
4. BEGIMKULOVA, S., & QURBONOVA, A. (2025). MULTIKULTURALIZM ADABIYOTI ADIBALARI IJODIDA AYOL SADOQATI. «АСТА NUUZ», 1(1.12. 1), 241-243.
5. Бегимкулова, Ш. А. (2022). ТВОРЧЕСТВО ЭМИ ТАНЬ 1980-Х-90-ХГГ. В КОНТЕКСТЕ АЗИАТО-АМЕРИКАНСКОЙ ЛИТЕРАТУРНОЙ ТРАДИЦИИ. RESEARCH AND EDUCATION, 20.
6. Axmedovna, B. S. (2024). Patriarchal Supremacy and its Visual Expression in the Work of Afghan-American Writer. Journal of new century innovations, 53(6), 51-54.
7. Komilovich, S. S., & Abdumannonovna, A. D. (2025). ROMAN POETIKASI: UILYAM SOMERSET MOEMNING "NOTANISH ODAM PARIJDA" ASARI MISOLIDA. In International Conference on Multidisciplinary Sciences and Educational Practices (pp. 136-142).

8. Xalilovna, S. N. (2026). INGLIZ VA O 'ZBEK TILLARIDA MUOMALA MADANIYATI VA NUTQ AKTLARI. *Modern education and development*, 44(3), 291-296.
9. SHERQULOV, S. TRAGEDY IN WILLIAM FAULKNER'S "THE SOUND AND THE FURY". O 'ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI XABARLARI, 2022,[1/3 ISSN 2181-7324.
10. Jumanazarovna, N. M. (2022). Influence of goethe's sentimentalism on literary characters. *Asian Journal of Multidimensional Research*, 11(11), 130-133.